

અકબંધ આકાશ

બે-ત્રણ દિવસથી તેનું મગજ ચકરાવે ચડી ગયું તું. એ મોં ધોઈ ફેશ થવા બેઝિન પાસે ગયો, પણ સવારના પહોરમાં જ નળમાંથી પાણી આવતું ન હતું. “ખરું છે સાલ્વું.” બબડી તેણે દર્પણમાં જોયું. વાળ વીખરાયેલા, દાઢી વધેલી, આંખો સહેજ સૂએલી. બે-ત્રણ દિવસથી ઊંઘ જ ક્યાં આવતી હતી? તેણે દર્પણમાં જોઈ જીભ બહાર કાઢી.

એ હસી પડ્યો. બાળપણમાં તાવ આવતો ત્યારે ડોક્ટર અંકલ જીભ બહાર કાઢવાનું કહેતા. એ જીભ બહાર કાઢતો નહીં અને હસ્યા કરતો. ડોક્ટર જેમ વધુ આગ્રહ કરે તેમ તે વધુ હસતો. તેને એમ કે ડોક્ટર અંકલ મજાક કરે છે. છેવટે બાપા ગરમ થતા, ડોળા કાઢી પોતાની જીભ કાઢી તેમ કરવા તતડાવતા; ત્યારે મહાપરાણે તે હસતાં-હસતાં જીભ કાઢતો, પણ ડોક્ટરના ચાળા પાડતો હોય તેમ. લાંબા સમયે સમજાયું, તાવ આવે ત્યારે ડોક્ટર જીભ તપાસે. અદલ તેવી જ રીતે સમયે સમયે ઘણી વસ્તુ તેને મોડેમોડે સમજાતી. જેમ કે, બાળપણની આ યાદે તે થોડો હળવો થયો તેનું તેને ધ્યાન હમણાં ગયું જ નહીં.

ત્યાં તેની નજર દર્પણની લીસી સપાટી ઉપર બેઠેલા મચ્છર ઉપર પડી. તે નિરાંતે બેઠો હતો. સામાન્ય રીતે પોતે શાંત જીવનો પણ ઉજાગરાના લીધે હોય કે રાતના કાન પાસે ગણગણતા મચ્છરના ત્રાસથી હોય, તેણે પાસે પડેલા નેષ્ટિનથી ઝાપટ મારી મચ્છરને મારી નાખ્યો. દર્પણ અને નેષ્ટિન ઉપર નાનકડો લોહીનો ડાઘ પડ્યો. તે જોઈ એ ચિડાઈ ઊઠ્યો. તેનું મગજ વળી પાછું ચકરાવે ચડી ગયું. બે દિવસ પહેલાં સાંભળેલા એક આઘાતજનક સમાચારથી એ અંદરથી ખળભળી ઊઠ્યો હતો.

કંટાળીને વિચારોથી છૂટવા તેણે કમ્પ્યુટર ચાલુ કર્યું. દરરોજ એ મેઈલ બોક્સ ખાસ જોતો. ઘણી વાર તેમાં આવતા મિત્રોના મેઈલથી એ ખુશ થઈ ઊઠતો.

ક્યારેક કેટલીક વેબસાઇટ પરથી મળતા સરસ વિચારો કે પ્રસંગો તેને ગમતા. તેણે Inbox ખોલ્યું. એ ખૂલતાં જ તેની નજર એક મેઇલ ઉપર પડી, તે સમીરનો હતો.

સમીર તેનો કોલેજકાળનો દોસ્ત. બંને તે સમયે સાથે ખૂબ ફર્યા હતા. દર વેકેશનમાં રખડવા નીકળી પડતા. ક્યારેક જંગલ, ક્યારેક પહાડો, ક્યારેક નદી કે દરિયાકિનારે ઘૂમી વળતા. છેલ્લે રણમાં જવાનું નક્કી કર્યું હતું અને સમીરને અચાનક પરદેશ જવાનું ગોઠવાયું. રણમાં સાથે રખડવા ના જઈ શક્યાનો વસવસો બંનેને જાણે રણનો અનુભવ કરાવતો રહ્યો, પણ બંનેની એક પ્રવૃત્તિએ તેમને ખૂબ નજીક લાવી દીધા હતા. દર શિયાળાની કડકડતી ઠંડીમાં બંને ફૂટપાથ ઉપર સૂતેલા ગરીબોને ધાબળા ઓઢાડતા અને એક બિસ્કિટના પેકેટ સાથે પચાસ રૂપિયાની નોટ મૂકતા. આખા વર્ષનો થાક તે દિવસે ઊતરી જતો. બંને જણે આવો ઘણો સમય સાથે મળીને માણ્યો હતો. સમીરનો મેઇલ ખૂલે ના ખૂલે ત્યાં સુધીમાં પાછો તે પેલા વિચારના ચકરાવામાં ચકરાવા લાગ્યો.

બે દિવસથી ઊંઘના અભાવે બગાસાં આવતાં હતાં. ઊંઘ ન આવવાનું કારણ એક ભયંકર સમાચાર હતા. એ સમાચારથી તેનું મન ખેદાનખેદાન થઈ ગયું હતું. મગજ બહેર મારી ગયું તું. એ માઠા સમાચારે તેનામાં બેચેનીનું પૂર આણ્યું તું. સમાચાર માત્ર એટલા જ હતા કે મયંકના બાપુજી મનોહરકાકાએ ટ્રેન આગળ પડતું મૂકી આત્મહત્યા કરી હતી. તેને એક પ્રશ્ન વારેઘડીએ થયા કરતો હતો. મનોહરકાકાને આ પગલું ભરવું પડ્યું તેનું કારણ પોતે નથી ને? એ વિચારે તેના મનમાં અહો જમાવી દીધો હતો. તેમાંથી છૂટવા તેણે સમીરનો મેઇલ વાંચવો શરૂ કર્યો. મેઇલની શરૂઆતમાં જ એક પ્રસંગ ટાંકેલો હતો;

એક સંતને તેના શિષ્યે ગરમ ચાનો કપ આપ્યો, પણ ચાના કપ ઉપર ઢાંકણ ઢાંક્યું ન હતું. સંત કશાક કામમાં પરોવાયેલા હતા એટલે તેમણે ઈશારો કરી શિષ્યને કપ ઉપર ઢાંકણ ઢાંકવા કહ્યું. શિષ્યને ઢાંકણ ઢાંકવામાં વિલંબ થયો, તે જોઈ સંત તેની પર ગુસ્સે થઈ ગયા. શિષ્યે વરાળ નીકળતા ચાના કપ ઉપર ઢાંકણ ઢાંકતાં ગુરુને નમ્રતાથી ગુસ્સે થવાનું કારણ પૂછ્યું. ગુરુએ કહ્યું :

“બેટા ગરમ ચામાંથી નીકળતી વરાળથી હવામાં રહેલા અનેક સૂક્ષ્મ જીવાણુઓ મૃત્યુ પામતા જોઈ, એ હિંસા ટાળવા હું અધીરો થઈ ગયો હતો.” શિષ્ય ગુરુની અહિંસાવૃત્તિ જોઈ ગદ્ગદ થઈ ઊઠ્યો, પણ એક પ્રશ્ન પૂછી બેઠો :

“ગુરુજી, તમારી અહિંસાપ્રીતિથી હું પ્રભાવિત થયો છું, પરંતુ તમે મારી ઉપર જે ગુસ્સો કર્યો, તેનાથી મારું મન દુભાયું છે, તેનું શું? તે શું હિંસા નથી?”

ગુરુ વિચારમાં પડી ગયા. થોડી વારે તેમની આંખોમાંથી આંસુ ટપકી પડ્યાં. આ પ્રસંગ ટાંકી સમીરે પ્રશ્ન પૂછ્યો હતો – આપણે આપણા હિંસા અને અહિંસાના ખ્યાલોની ફેરવિચારણા કરવા જેવી નથી શું? અકારણ કે કારણસર આપણે અનેક વ્યક્તિઓ સાથે બેરહેમીથી વર્તીએ છીએ તે માટે સભાન થવું જોઈએ કે નહીં? વળી જાત પર જુલમ કરીએ તે પણ શું એક હિંસા નથી?

“આ પણ ખરું છે.” એ સમીરનો મેઈલ નીચે સ્કોલ કરતાં બબડ્યો. વળી વળીને મન મનોહરકાકાની આત્મહત્યા તરફ વળતું હતું.

વાત એમ હતી કે તેમનો એકનો એક દીકરો મયંક, એક કાળનો તેનો મિત્ર હતો. જે આજે તેનો દેવાદાર હતો. થોડા સમય પહેલાં મયંકે તેની જોડેથી દસેક દિવસ માટે હાથઉછીના એક લાખ માગ્યા હતા. મિત્રને મદદરૂપ થવાના ઉદ્દેશથી આપ્યા તો ખરા પણ પૈસા પાછા આવ્યા જ નહીં. મયંકને મળવાના ઘણા પ્રયત્નોની નિષ્ફળતા પછી એ મનોહરકાકાને મળવા ગયો. મનોહરકાકાએ કોઈ સહાનુભૂતિ દર્શાવી તો નહીં પણ ઉપરથી રોકડું પરખાવ્યું, “પૈસા નથી, થાય એ કરી લેવું.” ગુસ્સાથી ધમધમતો એ ખાલી હાથે પાછો આવ્યો તો ખરો પણ બીજા જ દિવસે ચેક રિટર્નનો નિયમ 138 અનુસાર કેસ કરી દીધો.

એકના એક વિચારથી તે અકળાઈ ગયો હતો એટલે તેણે તરત સમીરનો મેઈલ પાછો વાંચવાનો શરૂ કર્યો. પ્રસંગ પછી નોંધ હતી –

તને ત્રણેક મહિના પહેલાં એક લાખ મોકલ્યા હતા. તેનો ઉપયોગ દર વર્ષ મુજબ કરજે, પરંતુ આ વખતે શહેરનાં બધાંય બસ-સ્ટેન્ડમાં અને એસટી-સ્ટેન્ડમાં રાત ગાળતા લોકો તરફ ખાસ ધ્યાન આપજે. જે પૈસા વધે તે દર વખતની જેમ વૃદ્ધાશ્રમમાં આપી દેજે. કામ પત્યે જાણ કરજે.

સમીરનો મેઈલ વાંચી એ પાછો ગમગનીમાં ડૂબી ગયો. શિયાળો આવતાં પહેલાં પડી રહેલા પૈસા તો મયંકને મદદ કરવા હાથઉછીના આપેલા. એ વધુ ને વધુ દુઃખી થયો, ત્યાં તેની નજર કમ્પ્યુટર સ્ક્રીન ઉપર આંટો મારતી માખી ઉપર પડી. તેણે હળવેથી ટેબલ પર પડેલા છાપાથી માખી ઉડાડી. માખી ઉડાડતાં અચાનક તેને બા યાદ આવી ગઈ. એ નાનો હતો ત્યારે ઘરમાં વીજળી ન હતી. વરસાદના બફારાના દિવસોમાં માખીઓનો ભારે ત્રાસ. તે જમતો હોય, ભણતો હોય કે સૂતો હોય ત્યારે બા પૂંઠાથી સતત પવન નાખતી. તે સવારે ઊઠી બાનો હાથ દબાવતો અને મા બચીઓથી નવરાવી દેતી. બા યાદ આવે એટલે તેની યાદ બેરોક ચાલી

આવતી. ઘડીભરમાં મનોહરકાકાની આખી ઘટના ભુલાઈ ગઈ. બાળપણનો એક પ્રસંગ, જે સાવ જ ભુલાઈ ગયેલો તે એકાએક જીવતો થઈ ઊઠ્યો.

એ નાનો હતો ત્યારે બધાં ગામડે રહેતાં હતાં. સાંજના સમયે એક વાર બા ચૂલા માટે લાકડાં ફાડતી હતી. પોતે પાસે રમતો હતો. એક લાકડાના પોલાણમાં સંતાયેલા વીંછીએ અચાનક બહાર નીકળી બાના પગે ડંખ માર્યો. બા ચીસ પાડી ઊઠી. બાએ લાકડાની એક સરકડી લઈ હળવેથી વીંછીને પાસેની વાડમાં ધકેલી દીધો. તેના મનમાં ફડક પેસી ગઈ. અજાણ્યા ભયથી ફફડી ઊઠ્યો. બા ઘરમાં ગઈ. ડંખ ઉપર હળદરનો લેપ કર્યો. ગોખલામાં ભગવાનના ફોટા સામે દીવો કર્યો. પછી બહાર આવી જાણે કશું ન થયું હોય તેમ કામે વળગી. એ થોડો મોટો થયો ત્યારે બાને આ અંગે પૂછેલું. બાએ ત્યારે કરેલી વાત અત્યારે સમય જોઈને જાણે યાદ આવી.

“બેટા, ડર જ ઝેર ચડાવે. ડર્યા વગર જે કામ કરતાં હોઈએ તે કામ કરતાં રહીએ તો ચિંતા નહીં. તે દિવસે વીંછીના ડંખની ચિંતા વગર કુદરતને ખોળે માથું ટેકવેલું. જોણે સર્જન કર્યું છે, તે ચિંતા કરશે એમ માની હું કામે વળગી’તી.”

બાની યાદથી તેને સારું લાગ્યું. બાને આમ તો ગુજરી ગયે વર્ષો થયાં હતાં, પણ જ્યારે યાદ આવતી ત્યારે ગમે તેવી પરિસ્થિતિમાં હળવાશ અનુભવતો. જાણે આ ક્ષણે પણ બા તેની જોડે જ છે તેવું લાગવા માંડ્યું. મયંક તરફનો રોષ એકાએક ઓછો થઈ ગયો. પોતાની ઉપરની ખીજ પણ ઘટી ગઈ. બાની વાતોએ હવે તેના મનમાં જગ્યા ઊભી કરી. એક વાર બાએ કહેલું :

“તારા બાપુજી બહુ બહાદુર હતા. કશાથી ડરે નહીં. એક દિવસ મારી સામે બડાશ મારવા પીળી મધમાખી પકડી. મધમાખીએ ડંખ માર્યો. એમણે ઊંડકાર સુધ્ધાં કર્યો નહીં, પણ મને પૂછી બેઠા, જોયું તમારી કુદરતનો આવો ન્યાય? મેં ક્યાં મધમાખીને મારવા પકડી હતી?” ત્યારે હસતાં-હસતાં મેં એમ જ કહેલું :

“આપણાં ન્યાયનાં કાટલાં ખોટાં, કુદરત કરે તે જ સાચો ન્યાય. એમાં માથું મારવું નહીં. આપણે કોણ ન્યાય તોળનારાં?”

વળી પાછો મયંકનો મેઈલ યાદ આવ્યો. શિયાળો નજીક આવતો હતો અને ધાબળા ખરીદવા જવાનું હતું. પૈસા આવે તેવી કોઈ શક્યતા ન હતી. હજુ મન વધુ સ્વાડે ચડે ત્યાં પાછો બાનો એક પ્રસંગ યાદ આવી ગયો.

એક દિવસ તેને ભણતો જોઈ બા પૂછી બેઠેલી :

“આટલું બધું શું ભણે છે? કંઈ મનેય સમજાવ ને?”

ત્યારે તે ફિઝિક્સ વાંચતો હતો. તેણે બાને થર્મોડાયનેમિક્સનો એક નિયમ વાંચી સંભળાવ્યો.

– શક્તિનું સર્જન-વિસર્જન શક્ય નથી. માત્ર એક સ્વરૂપમાંથી બીજા સ્વરૂપમાં રૂપાંતર થાય છે.

બા વિસ્મયથી સાંભળી રહી. ખાસ્સો મોટો થયો ત્યારે એકાએક તેને ખબર પડી. આવી વાત તો બા બાળપણમાં કહેતી જ હતી ને? એક પ્રસંગે બાને તેણે પૂછેલું :

“આ તારા કેમ ખરે છે? આકાશ ખાલી તો નહીં થઈ જાય ને?”

બાએ તેને પાસે ખેંચી વહાલથી સમજાવેલું :

“બેટા, એક તારો ખરે એવો જ બીજો તારો ઊગી જાય. જો પેલો ખર્યો... અને બીજો એક તેજસ્વી તારો બતાવી કહે જો પેલો ઊગી ગયો...”

પણ એથી બીજી વાત બની. જેમ બા યાદ આવતી ગઈ તેમ મયંક અને મનોહરકાકા સાથે કરેલો પોતાનો વ્યવહાર વધુ ને વધુ ઘાતકી ને કઠોર લાગતો ગયો. કારણ કે છેલ્લે પૈસા પાછા ન મળવાથી કંટાળીને રીતસર મયંકના ઘરે ઉઘરાણી માટે માથાભારે માણસોનેય મોકલેલા અને જેમ-જેમ ડિસેમ્બર નજીક આવતો ગયો તેમ-તેમ તે વધુ ને વધુ ઝનૂને ચડેલો. ત્યાં એક ખબરે તેને ગેલમાં લાવી દીધો. મયંકની બહેનની સગાઈનો દિવસ તેની જાણમાં આવી ગયો. મનોહરકાકાને ખુલ્લુંખુલ્લા કહી દીધું :

“અઠવાડિયામાં પૈસા પાછા ના મળ્યા તો તમારા પ્રસંગમાં ભવાડો કરીશ. બધાની હાજરીમાં ઘેર આવી ધમાલ કરીશ.”

તીર બરાબર વાગ્યું, પણ મયંકના ધંધાની મસમોટી ખોટ આગળ મનોહરકાકા લાચાર હતા. મનોહરકાકા ગળગળા થઈ ગયા હતા. એ વડીલ હાથ જોડી પગે લાગી બોલ્યા :

“તુંય મારા દીકરા જેવો જ છે ને! તારી બહેનના પ્રસંગમાં આવું કરીશ?”

“એક વાર નહીં, સત્તર વાર. પૈસા આપવા નથી અને બીજાને શિખામણ આપો છો?”

પણ મયંકની બહેનનો સગાઈનો દિવસ આવે તે પહેલાં મનોહરકાકાએ ટ્રેનના પાટા ઉપર પડતું મૂક્યું.